

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7771>

Number: 70 , p. 435-446, Autumn I 2018

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Süreci / Publication Process

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayın Kabul Tarihi / The Published Date

04.08.2018

24.09.2018

Yayınlanma Tarihi / Publication of Acceptance Date

30.09.2018

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TUTUKLU GAZETECİLER SORUNU

IMPRISONED JOURNALISTS PROBLEM IN DEMOCRATIC PARTY PERIOD

Dr. Öğr. Üyesi Önder Deniz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4583-0713>

Uşak Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü,

onder.deniz@usak.edu.tr

Öz

Olayları, olguları ve fikirleri farklı yöntemlerle okuyucuya aktarılmasında aracılık eden gazeteler, Türkiye'nin çok partili hayata geçmesiyle birlikte siyasal yapıyı doğrudan etkileyen bir yapı kazanmıştır. 1946 Seçimlerinden 1950 Seçimlerine kadar geçen sürede gazeteler, ilk defa iktidar mücadelesi içindeki partilerin siyasi propagandalarına yer vermişlerdir. Bu dönemde gazetecilerin siyasi görüşleri doğrultusundaki yazıları, demokrasinin gelişmesinde etkili olmuştur. 1950 Seçimleri öncesi vaatler gazetelerin manşetlerini süslemektedir. Toplumun her kesimine özgürlük ve mutluluk vaatleri içinde bulunan Demokrat Parti, seçimler öncesi iktidara en yakın parti olmuştur. Liberal söylemlerle iktidara gelme mücadelesi veren DP'nin vaatlerinden basında nasibini almıştı. Seçimden sonra tek başına iktidar olan DP, basına verdiği sözleri yerine getirmiştir. Bu doğrultuda basın özgürlüğünün ön planda tutulduğu ve basın işgücünü koruyucu iki kanun yürürlüğe girmiştir. Gazete patronlarının ve gazetecilerin sorunları, hükümet tarafından ciddiye alınmakta ve çözülmeye çalışılmaktadır. Basın-hükümet ilişkileri üç yıl boyunca hiç olmadığı kadar iyi düzeyde seyretmiştir.

Basın-hükümet arasındaki iyi hava 1954 Seçimleri öncesi bir anda tersine dönmüştür. Hükümet için muhalif yazarlar, seçim öncesi büyük tehlike oluşturmaktaydı. Bu tehlikenin ortadan kaldırılma düşüncesi, basın özgürlüğü ile bağdaşmayan bir kanunla olmuştur. Neşir Yoluyla Veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanunun, Türkiye'de muhalif yazarları susturmayı hedeflemiştir. Kanun en can alıcı noktası ise gazeteciye ispat hakkının tanınmamasıdır. Kanun yürürlüğe girmesi ile birlikte bir anda mahkemelerde yargılanan gazeteci sayısı binli sayılara ulaşmıştır. Gazeteciler, eleştiri özelliği taşıyan yazıları, yazamayacak duruma gelmişlerdir. Gazeteciler neredeyse her

gün mahkûm olan gazetecilerin haberini vermekteydi. DP iktidarının son yıllarında Türk basınının en önemli sorunu, hapisteki gazeteciler olmuştu.

Anahtar Kelimeler: Türk Basın Tarihi, Demokrat Parti, Basın Kanunu, Türk Siyasi Tarihi, Basın Özgürlüğü

Abstract

Newspapers which mediate events, facts and ideas to the readers in different ways, turned into a form affecting the political structure directly when Turkey transitioned to a multiparty system. In the period from 1946 elections to 1950 elections, newspapers firstly gave place to political propagandas of parties in struggle for power. Articles of journalists about their political views influenced development of democracy. Pro-electoral promises in 1950 grabbed headlines of the newspapers. Democratic Party giving freedom and happiness promises to every part of society became the strongest party for government. Press was taken its share from pledges of Democratic Party which was trying to come into power with liberal expressions. Democratic Party which came to the throne alone kept the promises it gave to the press. In this regard, two statues giving priority to press freedom and protecting press labour came into force. Problems of newspaper bosses and journalists were taken seriously and tried to be solved. Relations of press and governments went on intimate relations for three years.

Good relations between press and government changed reversely before 1954 elections. Opposing journalists posed great hazard for the government. The government removed these threads by adopting a law which was against press freedom. The rule of Law on Crimes Committed by Publishing or Radio intended to squelch opposing journalists in Turkey. The striking point in the law is that there is no right of proof for journalists. Number of journalists put on trials reached to thousands within enforcement of this law. Journalists were prevented from writing critical articles. They reported news of their imprisoned colleagues every day. The most important problem of the Turkish press in the period of Democratic Party was imprisoned journalists.

Key Words: Turkish Press History, Democratic Party, Press Law, Turkish Political History, Press Freedom

GİRİŞ

1945 bütçe görüşmeleri, Türkiye'nin siyasi yapısının büyük oranda değişeceğinin ilk göstergesi olmuştur. Görüşmeler esnasında Adnan Menderes, Emin Sazak gibi milletvekilleri, hükümetin iktisadi politikasını, iç ve dış siyasetini yumuşak bir dille eleştirmiştir¹. Celâl Bayar, Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Yusuf Hikmet Bayur, Emin Sazak, yeni bütçeye red oyu vermişlerdir. Daha sonra muhalefetin eleştirileri gazetelere taşınmış, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, Ahmet Emin Yalman'ın Vatan Gazetesinde hükümeti sert bir şekilde eleştiri yazıları kaleme almışlardır². 7 Ocak 1946 günü Demokrat Parti'nin

kuruluşu ile hükümete karşı muhalefet bir çatı altında birleşmiştir. Özellikle Celal Bayar önderliğinde milletvekillerinin, DP'ye geçmesi daha güçlü bir muhalefet partisi ortaya çıkmıştır. 1946 yılında Celâl Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes tarafından hazırlanan parti programı, CHP uyguladığı devletçilik politikasından farklı liberal söylemler içermiştir³. Katılan kurallara karşı liberal söylemler, birçok kesimin hoşuna gitmiştir. 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan seçimlerde fazla bir varlık gösteremeyen DP, 465 sandalyelik mecliste, 61 milletvekili kazanabilmiştir. 1949 tarihinde ise DP, daha liberal bir program oluşturulmuş ve neredeyse bütün özgürlükler bu programda yer almıştır⁴.

¹ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 24, TBMM Basım Evi, Ankara, 1950, s.506,507.

² Tefik Çavdar, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, 1983, s. 2064.

³ *Demokrat Parti Programı*, 1946.

⁴ *Demokrat Parti Tüzük ve Program (İkinci Büyük Kongrede Kabul Edilmiştir)*, Doğu Matbaası, Ankara, 1949.

Özgürlükçü söylemlerden dönemin basını da etkilenmiştir. 1950 Seçimleri öncesi gazete yazarlarının, DP'ye bakışları, CHP doğrudan destekleyen gazeteler ve gazeteciler dışında çoğunlukla olumlu olmuştur. Partinin liberal söylemleri, olumlu karşılanmış ve manşetlerinde yer almıştır. DP'de gazeteleri, çok iyi bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. Ahmet Emin Yalman'ın kontrolündeki Vatan Gazetesi, DP'yi en fazla destek veren gazeteler arasında yer almıştır.

1950 Seçimlerine birçok kesimin desteğini alan DP, 486 milletvekilliğinin 352 kazanmıştır. DP iktidarının ilk yılları, basın için Ahmet Emin Yalman'ın değişimiyle tam anlamıyla altın çağı olmuştur⁵. Seçimden hemen sonra geniş kapsamlı bir af ve basın kanunu çıkarılmıştır. Af kanunu ile tutuklu veya sorguda gazeteci kalmamıştır. Basın Kanunu dönemine göre çok liberal bir yapıda olacaktır. Kanun; "Basın serbesttir" maddesiyle başlayacak daha sonraki maddelerinde basın işletmelerine ve çalışanlarına geçmiş basın kanunlarına göre daha fazla haklar sunacaktır. Basın kanunun yürürlüğe girmesinden iki yıl sonra basın iş kanunu, resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 1950-1953 yılları arası Türk Basını hukuksal açıdan önemli kazanımlar elde etmiştir.

1950 Basın Kanunundan Önce Gazetecilerin Yargılanması

1950 yılındaki Basın Kanununa kadar gazetelerde yer alan haberlerden dolayı gazeteciler ve gazete sahipleri için yargılanmak ve aklanmak çok zorlu bir süreç olmuştur. 1909 Matbuat Kanunu, gazetecilerin faili meçhul cinayetlere kurban gittiği İttihat ve Terakki döneminde yürürlüğe girmiş ve basın özgürlüğü⁶ yerine basını kontrol altına almayı he-

deflemiştir⁷. Cumhuriyetin ilanından yaklaşık sekiz yıl sonra yürürlüğe giren 1931 Matbuat Kanunu ise gazete kurma ve yayınlamayı⁸ zor bir yapıya getirmiştir⁹. Ayrıca kanunun, nedeysen her maddesinde ağır ceza hükümlerine yer verilmiştir. Yargılanmalar, her zaman gazeteciler ve gazete patronları için iki büyük sorun oluşturmuştur. Sorunlardan ilki, gazetelere veya gazetecilere, Anadolu'nun her yerindeki yerel mahkemelerde yazılardan dolayı çok kolay dava açılmıştır. Açılan her dava gazetecinin veya gazete sahibinin, şehir şehir dolaşmasına neden olmuştur. İkincisi ise, gazetecinin yaptığı haber dolayısıyla çoğunlukla hem gazeteci hem de gazeteler cezalandırılmıştır. Bir haber dolayısıyla gazete kapatılır, kapatılan gazetede patronu ve çalışanları suçsuz olmalarına rağmen ekonomik olarak zarar görmüştür. Türk Ceza Kanunu, Matbuat Kanunu ile birlikte gazetecilerin ve gazete patronlarının hep birlikte ceza yemesini belirten maddeler içermiştir¹⁰. Matbuat Kanunu, matbuat suçlarının mesulleri bölümünde yer alan 27. maddesine göre;

"Her gazete veya mecmuanın neşriyatından doğan mesuliyet umumî neşriyatı filen idare eden zat ile bu gazete veya mecmua sahibine aittir. Muharrirler kendi imzalarını taşıyan yazılardan ve ressamlar yine imzalar ile çıkan resimlerden dolayı hem fiil olarak gazete sahibi ve umumî neşriyatı idare eden zat ile birlikte mesul olurlar.

Müstear nam ile veya imzasız ve remizli imza ile intişar eden yazılar memleketin dâhilî ve haricî emniyetine ve esrarı askeriyeğe ait ise muharrirlerinin hüviyetlerini Cumhuriyet Müddeiummisi (Cumhuriyet Savcısı) her istediği zaman gazete veya mecmuanın sahiplerinden ve umumî neşriyatı idare edenlerden sorabilir.

Talep olunan bu malûmatı vermezler veya

⁵ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglelere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitapevi, İkinci Basım, İstanbul, 2003, s.85.

⁶ Şerif Demir, *İktidar-Basın İlişkilerinin Türkiye'de Görünümü (1918-1960)*, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 5 Issue 6, December 2012 s.131.

⁷ A.g.e., s.85

⁸ İrşad Sami Yuca, "Cumhuriyet Döneminde Muş'ta Basın Hayatı (1923-1960)", *The Journal Of Academic Social Science Studies*, Number: 43, Spring I 2016, s..206.

⁹ *Resmi Gazete*, 8.8.1931, Sayı: 1867.

¹⁰ *Resmi Gazete*, 13.03.1926 Sayı:320.

yanlış olarak verirlirse gazete veya mecmua intişar etmekte olduğu halde mahkemeden alınacak karar üzerine kapatılır ve neşriyatın mahiyetine göre yapılacak kanunî takibat hariç olarak bundan dolayı üç aydan eksik olmamak üzere haps olunur.

Şu kadar ki takibat yapılmadan evvel isnilen malûmat bildirilecek olursa terettüp edecek cezanın dörtte üçü ve takibat esnasında bildirilirse yarısı indirilir.

Muhbir ve muharrirler ve yazı işleri müdürü tasni ettikleri veya asılsız olduğunu bildikleri haberlerin neşrinden mütevellit suçlardan mesul olup gazete veya mecmuanın sahibi ile umumî neşriyatını idare eden kimse de Ceza Kanununun 65 inci maddesi mucibince müşterek sayılırlar.”

1950 tarihli Matbuat Kanunu mecliste yasalaşmasından önce milletvekillerin gazetelere bakışı o kadar olumsuz bir düzeyde olmuştur ki neredeyse ülkede bütün kötülüklerin anası muhalif gazetelerdir¹¹. Ceza ve Matbuat Kanunlarından güç alan savcı ve hakimler; muhalif gazeteleri kapatılmakla kalmayım gazetecileri çok rahat bir şekilde hapse atmışlardır. Dönemi yaşayan ve hapse giren Zekeriya Sertel¹²; “...gazeteci mahkemeye düştükleri zaman yargıçlar Ankara’ya bakardı, kanunları Ankara’nın emir ya da dileğine göre yorumlar, ona göre ceza verirdi...” sözleri ile muhalif basın ne kadar zor şartlarda çalıştığını anlatmıştır¹³. 1930-1949 yılları arası Son Posta, Tan, Vatan Gazeteleri dönemin muhalif basını oluşturmuştur. Bu gazetelerin yazarları, yazdıklarından dolayı daima hükümetin tepkisini çekmiştir.

CHP’si hükümeti, 1946 seçimlerinden önce yargılanan veya hapisteki gazeteciler için bir af kanunu çıkarmıştır. Seçimlerden hemen önce meclise getirilen kanun tasarısı

hemen kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir¹⁴. Kanun birinci maddesi¹⁵: “Gazete, kitap veya mecmua vasıtasıyla veya 1881 sayılı Matbuat Kanununa aykırı hareket suretiyle 7. VI. 1946 tarihine kadar işlenmiş olan suçlardan dolayı kovuşturma yapılmaz. Bu suçlar sebebiyle verilmiş olan cezalar ortadan kaldırılmıştır.”

Kanun yasalaşmadan önce söz alan Siirt Milletvekili Behçet Türkay¹⁶; “...Şimdiye kadar basın mensuplarının işledikleri veya basın vasıtalarıyla işlenen suçları kaldırmak için Hükümet bu tasarımı Meclise getirmiştir. Bu ceza ve suçları kaldırıyor, ancak bundan sonra birliği, dayanışmayı, güveni bozacak yalan neşriyata ve bu gibi suçlara karşı şimdiye kadar gösterdiğim müsamahayı da kaldıracağım. Ben Hükümetin böyle düşündüğünü sanıyorum, belki yanlış olur...” sözleri ile basın özgürlüğü ile bağlaşmayan bir yorumda bulunmuştur. Hükümet üyelerinde oluşan düşünce gazeteciler yalan yanlış haberler yazmakla suçludur ve af yasası çıkararak suçlu olmasına rağmen hükümet büyüklük gösterip suçluları affetmiştir.

1950 Basın ve Af Kanunu

Demokrat Parti seçimlerden iki ay sonra geniş kapsamlı bir af kanunu ve özgürlüklerin ön planda tutulduğu bir basın kanununu aynı ayda yasalaştırmıştır¹⁷. Af Kanununun içeriği sınırlı olmasına rağmen davası süren veya hüküm giymiş gazeteciler, kanun kapsamına girmiştir¹⁸. Ceza kanununda yer alan ve genellikle gazetecilerin başına bela olan 141 ve 142. maddeler kanun kapsamında olması, basın için olumlu bir yapı oluşturmuştur. 24 Temmuz 1950 tarihine kadar yazarların çoğu İstiklal Mahkemelerinden yerel mahkemelere kadar çok farklı yerlerde yargılanmış ve hü-

¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 3, TBMM Matbaası, 1931,s.s.2-13.

¹² Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitapevi, İstanbul,2001, s. 177.

¹³ 4 Aralık 1945 günü Tan Gazetesi’nin basılması Türkiye’nin en önemli siyasal olaylarından biridir. Daha sonra baskılara dayanamayan Sertel ailesi ülkeyi terk etmiştir.

¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 23 TBMM Basımevi, Ankara 1946, s.334.

¹⁵ Resmi Gazete, 18.06.1946 Sayı: 6336.

¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 23 TBMM Basımevi, Ankara 1946, s.332.

¹⁷ Af Kanunu: Resmi Gazete, 15.07.1950 Sayı: 7559 Basın Kanunu: Resmi Gazete, 24.07.1950, Sayı: 7564

¹⁸ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1888-1971)*, Pera Yayınevi, 1997, s.258.

küm girmiştir¹⁹. 1961 Anayasasına kadar düşünce özgürlüğü anlayışının, Türkiye’de yönetenlerin zihninde oluşmaması, aydın kesimin yazdıklarından dolayı çok kolay bir şekilde hapis yatmasına neden olmuştur.

Bu dönemde Af Kanunu ile aynı ay içinde yürürlüğe giren Basın Kanunu, taraflı tarafsız gazetecilerin olumlu eleştiresini almıştır²⁰. Kanun ilk maddesinden son madde-sine kadar basın özgürlüğüne vurgu yapılmış ve gazetecilik mesleğinin önemi vurgulanmıştır²¹. Basın Kanunu Tasarısının oylandığı gün, meclis locasında oturan medya temsilcileri, kanunun yasalaşmasını alkışlarla karşılamışlardır²². “Basında Mesuliyet” başlığı altında yer alan maddeler, gazete patronları için en olumlu nokta olmuştur. Kanunun on altıncı maddesi, gazetede yazılanlardan dolayı sorumluluğu büyük oranda yazar ve mesul müdüre vermiştir. Kanun bir diğer olumlu yanı, gazetecilerin yargılanmasıdır. Yazılı olan veya basın yoluyla işlenmiş bulunan suçlardan ağır cezayı gerektiren durumlarda; bu tür tavalara bakmakla görevli mahkemeler, diğerleri de asliye ceza mahkemelerinde görülmesi için düzenlemeler, kanunda yer almıştır. Bu tarihten itibaren gazeteciler yargılandıklarında mahkeme mahkeme dolaşmasına gerek kalmamıştır.

Af ve Basın Kanunu sayesinde basın-hükümet ilişkilerinde tamamen temiz bir sayfa açılmıştır. DP, basın için verdiği vaatlerin birçoğunu iktidarının ilk yılında yerine getir-

miştir. Hükümetin yaptığı çalışmalar, Ahmet Emin Yalman’ın bu dönemi “Altın Devir” olarak adlandırmasına neden olmuştur. Her ne kadar Yalman sahibi olduğu Vatan Gazetesini, DP yayın organı yapsa da bu sözünde haklılık payı vardır. Başbakan Adnan Menderes gazetecilerle ile her fırsatta toplantılar yapmakta hükümet-basın ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktaydı²³. Gazeteciler ve medya patronları, başbakanın samimi tutumu karşısında basın özgürlüğünün tam anlamıyla sağlandığı kanaati doğmuştu.

Demokrat Parti Basın Arasındaki İlişkilerin Bozulması

1954 Seçimlerine iki ay kala meclisteki bütçe görüşmeleri, Başbakan Adnan Menderes meclis kürsüsünden CHP’yi sert bir şekilde eleştirmesine neden olmuştur²⁴. Eleştirilere karşılık vermek isteyen İsmet İnönü’ye ise söz verilmemiştir²⁵. CHP’nin mallarına el konulması ve bütçe görüşmelerinde muhalefeti susturma girişimleri, DP’nin seçime muhalefet eleştirileri olmadan girme düşüncesi içinde olduğunun göstergesi olmuştur. Hükümet, muhalefete karşı sert tutumunu, basına yansıtmakta gecikmemiş ve 9 Mart 1954 tartışmalı bir kanuna imza atmıştır²⁶. Sekiz maddeden oluşan kanun gazetecilere net bir şekilde gözdağı olmuştur. Birinci maddesi açıktı; “*Namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması; itibar kıracak veya şöhret veya servete zarar verebilecek bir hususun isnat edilmesi; Rıza hilâfına hususi veya ailevi ahvalin teşhir olunması durumunda kişi 6 aydan 3 sene-yeye kadar hapis ve 1 000 liradan 10 000 liraya kadar ağır para cezaisiyle cezalandırılır.*” Kanun çıkarılmaz tepkiler gecikmemiştir. Kanunda ispat hakkının olmaması ve seçimden hemen önce yasalaşması, basının elini kolunu bağlamıştır. DP Muğla Milletvekili ve kendisi de

¹⁹ Dönemin aykırı yazarlarından Nazım Hikmet sırayla; Ankara İstiklâl Mahkemesi, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi, Rize Ağır Ceza Mahkemesi, Ankara Ağır Ceza Mahkemesi, İstanbul İkinci Asliye Ceza Mahkemesi, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi Davası, İstanbul Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi, Bursa Ağır Ceza Mahkemesi, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi,

²⁰ İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Burhan Felek, Başbakan Adnan Menderes’e basın kanununun kabulü nedeniyle teşekkür telgrafi yollamıştır: *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Kurum: 30-1-0-0 Yer: 17-98-51 Tarihi: 28.08.1950.

²¹ *Kanun birinci maddesi “Basın Serbesttir.”*

²² *Vatan Gazetesi*, 16 Temmuz 1950.

²³ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Kurum: 30-1-0-0 Yer: 17-98-51 Tarihi: 28.08.1950.

²⁴ *Milliyet Gazetesi*, 1 Mart 1954.

²⁵ *Akşam Gazetesi*, 1 Mart 1954.

²⁶ *Resmî Gazete*, 17.03.1954 Sayı: 8660.

gazeteci olan Nadir Nadi kanuna ispat hakkı konulması için teklifte bulunmasına karşılık kabul edilmemiştir²⁷.

1954 Seçimleri DP'nin tam anlamıyla zaferi ile sonuçlanmış ve 503 milletvekili kazanmıştır. 541 sandalyeli mecliste neredeyse muhalefet kalmamıştı. CHP ise 31 milletvekili ile seçimi kaybetmekle kalmayıp, partinin içinde karışmıştır. Gazeteler ise DP'nin galibiyetinden daha çok CHP'nin seçim yenilgisini manşetlere taşımıştır. CHP'ye göre seçimin kaybetmesine nedenlerin başında partiyi desteklemeyen entelektüel kesim ve basındır²⁸. Basın da ise; Neşir Yoluyla veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanunun kapsamında cezalar, muhalif gazetecilere kesilmiştir. Halkçı ve Yeni Ulus gazetelerinde yazılan yazılarda Başvekil ve Hariciye Vekiline hakaret ettiği iddiasıyla Ankara Basın Mahkemesi, Hüseyin Cahit Yalçın'ı 26 ay 20 gün, Cemal Sağlam'ı 46 ay 20 gün hapis, Nihat Erim 22 bin lira para cezasına İbrahim Cüceoğlu'nu 8 ay hapis ve 1333 lira para cezasına mahkûm etmiştir²⁹. 1954 yılı ve sonrası gazetecilerin mahkemelerde yargılanma ve tutuklanma dönemi böylece başlamıştır.

Yargılanmalar ve Mahkûmiyetler

Neşir Yoluyla veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanununun 8 Haziran 1956 tarihinde yeni ilaveler yapılarak kapsamı genişletilmiş ve gazetecilere karşı daha kapsamlı bir şekilde uygulanmıştır³⁰. Kanunu birinci maddesinin beşinci bölümü; " Kanunda tasrih edilen haller haricinde resmi sıfatı, haiz olanları küçük düşürmeyi hedef tutan veya bunlar aleyhine istihkar veya istihfaf hissi telkin edebilecek yahut müphem ve suizanmı davet eyleyebilecek mahiyette neşriyatta bulunulması" gazetecilerin aleyhinde genişletilmiştir. DP hükümetinin ikinci döneminde basın özgürlüğünden söz etmek artık . Hüseyin Cahit Yalçın'ın hapis cezası alması, aslında basında bir dönüm nok-

tası olmuştur. Yalçın her ne kadar sivri dilli bir gazeteci olsa da Türk basının da efsane bir isimdir. Yalçına verilen hapis cezası o kadar etki yapmıştır ki hükümetin en koyu savunucusu Ahmet Emin Yalman'ı bile rahatsız etmiştir. Yalman Yalçına verilen hapis cezasıyla ilgili Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a vatan gazetesinde bir mektup yazmıştır³¹:

"Hür dünyanın basın hayatında mühim olan Milletlerarası Basın Enstitüsü İcra Komitesinin Zürih'te tertip ettiği toplantıya gidiyorum. Bütün Avrupa memleketlerinden ve Amerika'dan gelen meslektaşların yaşlı ve dünyaca tanınmış bir gazeteci olan Hüseyin Cahit Yalçın'ın hapse mahkûm olması karşısında alaka ve üzüntü duyduklarımı biliyorum. Bilhassa basın suçları için hapis cezasına alışık olmayan Anglo Sakson gazetecilerinin teessürü büyüktür. Yalçın'ın kalemini frensiz bir suretle kullandığını ve memleketi uzun ve acı tecrübelerinin telkin etmesi lazım gelen mesuliyet duygusunda hassasiyet göstermediğini hepimiz biliyoruz. Bunla beraber hareketin suç olduğu yüksek Türk mahkemelerince tespit edilmesi kendisi için kafi bir ikazdır. Kendisi hakkında hususi af hususundaki yüksek salahiyyetinizi kullanmanızı eski bir gazeteci sıfatıyla en derin saygılarım dilerim"

80 yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın'ın hapis cezasına çarptırılması, Türkiye'deki gazetecilere büyük bir gözdağı olmuştur. 1954 Seçimlerinin ardından gazeteciler için üç olumsuz oluşmuştur. Bunlardan ilki; devlet kurumları ile ilgili, doğru bile olsa olumsuz bir haber çıktığında hükümet baskısı ile gazete ertesi gün tekzip yayınlanmak zorunda kalmıştır. İkincisi ise; gazeteci, hükümet üyelerinin herhangi birini eleştirdiği taktirde mahkeme tarafından hemen yargılanmıştır. Üçüncüsü ve en ağırısı ise; gazetenin genel politikası, hükümeti eleştirir bir yapıya sahip olduğu taktirde gazete kapatılmış, sahibinde hapis cezasına çarptırılmıştır.

²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 29, TBMM Matbaası, Ankara, 1954, s.473,474.

²⁸ Akşam Gazetesi, 6 Mayıs 1954.

²⁹ Milliyet Gazetesi, 30 Kasım 1954.

³⁰ Resmi Gazete, 8.6.1956, Sayı: 9327.

³¹ Vatan Gazetesi, 30 Kasım 1954.

17 Mart 1954 tarihinden 14 Mayıs 1958 tarihine kadar basımla ilgili suçlardan dolayı haklarında tahkikat ve takibat yapılanların adedi

Bölge	Mahkûmiyet	Berat	Düş-me	Duruşmanın Tatili	Takipsizlik	Yakala-ma	Toplam
İstanbul	2	6	1	-	224	-	233
Ankara	81	83	30	8	13		232
Samsun	20	47	3	-	10	-	80
İzmir	5	22	4	-	28	4	63
Zonguldak	12	23	10	-	4	-	49
Hatay	9	14	11	-	6	-	40
Eskişehir	16	14	-	-	-	-	30
Isparta	4	13	4	-	1	7	29
Diğer Şehir-ler	89	144	53	3	116	32	437
TOPLAM	238	366	101	11	402	43	1161

Kaynak: TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 5, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s.274-277.

Hapisteki gazetecilerin sayısının günden güne artması ispat hakkının kanunlarda olmamasından kaynaklanmıştır. Gazeteci ne yazarsa yazsın şeref ve hasiyete aykırı olmuştur. Dönemin önemli hukukçusu ve siyasetçisi Nihat Erim basına ispat hakkının acilen verilmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Erim hukuk sistemi bu şekilde devam ederse Türkiye’de hapis cezası almayacak gazeteci kalmayacağını söylemiştir³².

Demokrat Parti Hükümetinin Son Dönemi

1957 erken seçimleri sonucunda DP’nin oy kaybetmesinin dışında, siyasi yapıda neredeyse hiçbir şey değiştirmemiştir. Liste usulü çoğunluk sistemi ile yapılan seçimlerde; Demokrat Parti % 47 oyla 424 milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi %41 oyla 178 milletvekili, Cumhuriyetçi Millet Partisi

%7 oyla 4 milletvekili ve Halkçı Parti %4 oyla 4 milletvekili ile meclise girmiştir.

CHP ise seçim sonuçlarının şaibeli olduğunu iddia etmiş ve birçok yerde seçime itiraz etmiştir³³. Radyo yayınlarının seçim yasalarını ihlal ettiğini ve DP lehine yayın yaptığını iddia eden CHP, birçok bölgede seçimin yeniden yapılması için mücadele vermiştir³⁴. Seçim sonuçları açıklanır açıklanmaz İsmet İnönü seçim sonuçlarının usulsüz olduğuna dair gazetelere demeç vermiştir³⁵:

“1957 seçimleri tadil eden fevkalade kanun hükümlerini herkes bilir. Şimdi size yalnız 27 Ekim günü meydana çıkan usulsüzlükleri anlatacağım. Radyo, kanunlara aykırı ve insanların bildiği bütün ölçüler dışında bilerek kullanılmıştır. Vatandaş oy verirken radyonun aldattıcı neşriyatı

³³ Hürriyet Gazetesi, 29 Ekim 1957.

³⁴ Ulus Gazetesi, 1 Kasım 1957.

³⁵ Milliyet Gazetesi, 28 Ekim 1957.

³² Halkçı Gazete, 30 Aralık 1954.

altında tutulmuştur. Seçimin başladığı ilk saatten itibaren radyo yalnız D.P. kazandığı haberleri ve hazan rakamları kasten tahrif ederek yayınlamıştır.

Kars'ta CHP ile DP bir zamanda kazandığı oy rakamlarını parti adlarını değiştirerek vermiştir. Radyonun seçim günü tesir için kullanılması, kanuna aykırı ve nameşru propaganda olduğu telgraf istidası ile Devlet Bakanına bildirdim. Hareketlerinin kanuna uygun olduğunu söyleyerek devam ettiler. Yüksek Seçim Kurulu radyonun bu yolla kullanılmasının kanuna aykırı olduğunu hükme bağladı. Ancak bu zamana kadar saat 17 olmuştu. Şu halde seçim günü radyo vasıtasıyla seçmenlerin reyini iktidar tarafından ifsat edilmiş olduğu ilam ile sabit bir hakikattir..."

Seçimler esnasındaki sorunlar, ileriki yıllarda muhalefet üzerindeki baskının artıracığının ilk belirtisi olmuştur. D'nin muhalif kesimlere tavrı ileriki dönemlerde daha da sertleşmiştir³⁶. 27 Ekim 1957 tarihinden 27 Mayıs 1960 tarihine kadar geçen sürede muhalefetten daha fazla baskı altında basın üzerinde olmuştur. Gazetecilerin tutuklanması ve tartaklanması gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiştir.

DP iktidarı son dönemi ekonomik sorunlarla mücadele ile başlamıştır. Dış borç artması ve Türk Lirasının devalüasyonu, hayat pahalılığını getirmiştir. Doların fiyatı, 2.80 liradan 9.02 liraya çıkması ile birlikte temel gıda fiyatları iki üç kat artmıştır. Ekonominin bozulması karşısında hükümet temel gıda maddelerinin ithalatı, stokçularla mücadele gibi farklı önemlerle almaya çalışmıştır³⁷. Bu önlemler, başarılı olamamış ve birçok ürünün fiyatı hatırı sayılır bir düzeyde artmıştır.

³⁶ Mete Tuncay, "DP'nin Otoriterlik Denemesi", *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cilt 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 184,185.

³⁷ *Milliyet Gazetesi*, 1 Aralık 1957.

İstanbul Temel Gıda Maddeleri Fiyatları Kg/TL 1954-1958 Yılları Arası

	1954	1955	1956	1957	1958
Ekmek	0.33	0.33	0.34	0.46	0.52
Un	0.54	0.61	0.65	0.95	0.80
Pirinç	1.18	1.66	2.07	2.27	2.10
Toz Şeker	1.41	1.54	1.74	2.20	2.38

Kaynak: *İstatistik Göstergeler 1923-2013*, TÜİK Yayınları, Ankara, 2014, s.494.

Gazete manşetlerinde nerdeyse her gün zamlar ve hayat pahalılığı haberleri yer almaktadır. Hükümetin bu durum karşısında hoşnut olmadığı kesindi, bununla birlikte muhalif gazetecilerin çoğu ya hapistedir ya da mahkemesi sürmektedir. Asıl sorun muhalif milletvekillerinin mecliste konuşmaları ve bu konuşmaların gazetelerde yer almıştır. 1957 Aralık ayı içinde meclis, muhalefet ile iktidarın sert tartışmalarına en çok yaşandığı dönemlerden bir olmuştur. İktidar muhalefetin sert eleştirilerine karşı meclis iç tüzüğünü değiştirme yoluna gitmiştir. Sivas Milletteki Turhan Feyzioğlu kürsüsünden başbakana hakaret ettiği iddiası ile meclise girmesi yasaklanmıştır³⁸. Bu durum muhalefette, fikir özgürlüğünün sonu, düşüncesi neden olmuştur.

1958 yılına girildiğinde Türk basının tek sorunu yazılanlardan dolayı mahkemelerde ve hapisteki gazetecilerdir. CHP, bu sorunu ortadan kaldırmak üzere basına yönelik bir af kanunu tasarısı hazırlamış ve bazı hükümet milletvekillerinden de destek almıştır³⁹. Tasarı gazeteciler için olumlu olmasına karşın sadece düşüncede kalmıştır. Gazetelerde neredeyse eleştiri niteliğinde yazı kalmamıştır. Muhalif yazı yazıldığı taktirde gazeteci, hapis cezasına çok rahat çarptırılmıştır. Milliyet yazarı Abdi İpekçi 1958 yılının adamını "Hapisteki Türk Gazetecisi" olarak ilan etmesi, Türkiye'deki basının durumunu açıkça ortaya koymuştur⁴⁰.

DP hükümetinin son yıllarında gazetecilerin yanında gazetelerde cezalandırılmıştır. Gazetecileri tek başına hapse atmak yetmemiş aynı zamanda gazetelerde mahkeme kararları ile kapatılmıştır. 1959 yılının sonuna doğru Amerikalı gazeteci Pulliam'ın Türkiye'yi eleştiren yazısını yayınlayan gazeteler büyük sıkıntıya girmiştir. Mahkeme, Amerikalı yazar Pulliam'ın yazısının Başbakan Adnan Menderes'i küçük düşürdüğünü kanaatine varmış, yazıyı yayınlayan, Ulus Gazetesi, 1 ay kapatmıştır. Yazı işleri müdürü Ülkü Arman 16 ay hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Vatan Gazetesi, 1 ay kapatılmış, sahibi Ahmet Emin Yalman 15 Ay 16 gün hapis cezasına çarptırılmıştır. Kim Dergisi, sahibi ve yazı işleri müdürü hapis cezası almıştır. Dünya Gazetesi, Başbakan Adnan Menderes'in şikayetini geri almasından dolayı ceza yemekten kurtulmuştur⁴¹. Kapatılma ve hapis cezalarından en ilginç Ahmet Emin Yalman'ın hapis cezası alması ve Vatan Gazetesi'nin kapatılması olmuştur. 1950 seçimleri öncesi ve sonrasında gazete, DP'nin propaganda aracı gibi olmasına rağmen cezalandırılmıştır. Ahmet Emin Yalman daha DP kurulmadan CHP içindeki muhaliflerin yazılarına yer vermiştir. Yalman, parti kurulduktan sonra milletvekili olmamasını karşılık Adnan Menderes ve arkadaşlarını desteklemiştir. Bunun yanında birçok DP üyesi, Yalman ile ilişkileri her zaman çok iyi olmuştur. Bazı gazeteciler ise şanslıdır, Başbakan Adnan Menderes'in davadan vazgeçtiğinden dolayı hapis cezasın-

³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 1, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s.126.

³⁹ *Milliyet Gazetesi*, 31 Aralık 1958.

⁴⁰ *Milliyet Gazetesi*, 1 Ocak 1959.

⁴¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Aralık 1959.

dan kurtulmuşlardır⁴².

1959,1960 yılları Türkiye'nin siyasi olarak gerildiği bir dönemdir. Muhalefet mitinglerinin olduğu neredeyse her ilde veya ilçede büyük olaylar yaşanmıştır. DP ve CHP taraftarlarının silahlı çatışmaya girmesi bile son derece olağan karşılanmıştır. Siyasi gerginlik sokaklara taşınmıştır. Bu gergin dönemden gazetecilerde nasibini almış ve birçok gazeteci saldırıya uğramıştır⁴³. Basın Yayın Vekaleti Vekili Abdullah Aker Gazeteciler sendikalarını ziyaret ettiğinde "...Bu tip hadiselerde pekala vazifeli bir polis memuru da ölebilirdi, nihayet gazetecide bir anlık heyecan halinde dövülebilir, yaralanabilir..."⁴⁴ sözleriyle gazetecilere yapılan saldırıları önemsizleştirmiştir. CHP'ye göre sorunların kaynağı; DP'nin kanunsuz uygulamaları ve baskı rejimi kurma isteğidir. DP'ye göre ise muhaliflerin, ülkenin huzur ve düzenini bozma isteğidir. Türkiye, 1960 yılın da tam anlamıyla iki kutba ayrılmıştır⁴⁵.

Hükümet olaylara son vermek için muhaliflere karşı daha sert tedbirler alma konusunda kararlı bir yapı sergilemiştir. Tahkikat komisyonu, bu düşünce doğrusunda oluşturulmuş ve geniş yetkilerle donatılmıştır⁴⁶. Hükümete göre muhalefet yıkıcı faaliyetler içindedir ve basında onun ortağıdır⁴⁷. Komisyonun yetkileri hâkim ve savcılar kadar olacaktı ve kararlarına itiraz yolu kapalı olacaktı. İleri günlerde böyle bir komisyonun kurulması, ülkedeki çatışma ortamını engel-

lemek yerine daha da kötüleştirmiştir. Protesto eylemleri, çatışmalar kontrolden çıkmıştır. Bakanlar Kurulu 28 Nisan 1960 tarihinde İstanbul ve Ankara'da örfi idareye karar vermiştir. İstanbul ve Ankara'daki telgraf ve mektuplar sansürlenmiştir. Ayrıca meclis konuşmalarının gazetelerde yayınlanması yasaklanmıştır⁴⁸.

1960 yılı hükümet ile gazeteler arasındaki ilişkilerin tamamen bozulmuştur. On yıl önceki basın özgürlüğü için yapılan çalışmalar tamamen unutturmuş, mecliste gazeteciler ile milletvekillerinin yan yana oturduğu dönemler son bulmuştur. Türkiye'de basın özgürlüğü son bulmuş ve bu durumdan DP milletvekilleri bile rahatsız olmuştur⁴⁹.

SONUÇ

Özgürlükçü düşüncelerin basın yoluyla açıklanabilmesi, demokrasi bilincinin gelişmesine yardımcı olmuştur. Bu düşünce doğrultusunda günümüz demokrasilerinin temel niteliklerinden bir de özgür ve çok sesli basının varlığıdır. Demokratik bir yönetim, seçilenlerin seçmene karşı sorumluluklarının olduğu bir yapıdır. İktidarı elinde tutanlar, şeffaf bir yönetim düşüncesi içinde ise toplumun, iletişim araçlarını özgürce kullanmaları için çalışmalıdır. Böylece gerçek anlamda çok sesli katılımcı bir toplumun oluşur.

Demokrasi sürecinin Cumhuriyetin ilanı ile başlayan Türkiye'de basın özgürlüğü kavramı, en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Basın özgürlüğünün tarihsel süreci, dönemsel olarak büyük değişiklikler göstermiştir. İktidar-muhalefet çekişmesi içerisinde sürekli suiistimale açık olmuştur. İktidarı elinde tutanlar basın özgürlüğünü bir kenara bırakırken muhalefettekiler ise basın özgürlüğünün sağlanması için mücadele vermiştir. Bu yapı iktidar el değiştğinde değişmekte iktidardan düşenler basın özgürlüğünü savunurken iktidara gelenler muhalefettekiler söylediklerini unutmışlardır. I. ve II.

⁴² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kurum: 30-1-0-0 Yer: 1-9-8/1-9-9/1-9-10 Tarihi: 11.08.1959.

⁴³ Milliyet Gazetesi, 30 Eylül 1959.

⁴⁴ Cumhuriyet Gazetesi 30 Eylül 1959.

⁴⁵ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s.527.

⁴⁶ TBMM Meclis Ceridesi, Cilt 13, TBMM Matbaası, Ankara, 1960, s.189.

⁴⁷ Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar ve Denizli Milletvekili Baha Akşit'in verdiği önerenin büyük bir kısmı basına ayrılmıştır: "...Bir kısım basın bu gayrimeşru gayenin tahakkuku uğrunda CHP ile iş birliği halinde bulunuyor. Bu basın umumi efkârı aldatıyor. Hadiseleri tahrif ediyor. Her türlü yıkıcı faaliyetleri teşvik eden yazılara sinesinde yer veriyor. Mücrimlerin müdafasını uhdesine alarak cemiyetin temellerini kökünden sarsıyor" TBMM Meclis Ceridesi, Cilt 13, TBMM Matbaası, Ankara, 1960, s.189.

⁴⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1960; Cumhuriyet Gazetesi, 15 Mayıs 1960.

⁴⁹ Milliyet Gazetesi, 25.05.1960.

Meşrutiyete, 1950 Seçimleri gibi dönemlerde basın özgürlüğü, iktidar mücadelesinin tartışmalarından biri olmuştur. 1945-1960 yılları arası ise siyasi alanda basın özgürlüğünün en fazla tartışıldığı dönemlerden biri olarak karşımıza çıkmıştır.

1950 yılından sonra demokrasi, sadece çok partili seçimler olarak adlandırılmıştır. Demokrasinin; örgüt kurma ve katılma özgürlüğü, özgür ve çok sesli medyanın varlığı, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü gibi diğer temel nitelikleri unutulmuştur. Birçok gazeteci için bu dönem, basın kanundan sonra demokrasi şölenidir. Hükümet yetkilileri ve basın mensupları sık sık yemeklerde buluştuğu, gazetecilerin özel isteklerini, Başbakan Adnan Menderes'e çok rahat söyleyebildiği bir dönem başlamıştır. Hükümet ile gazeteler arasında tam anlamıyla balayı dönemi yaşanmıştır.

Hükümeti eleştiri yazıların gazetelerde yer alması ve seçimlerin yaklaşması, hükümet-basın ilişkilerinin farklı bir boyuta dönüştürmüştür. Basında muhalif sesler yazmadığı taktirde DP iktidarın yıpranmayacağı düşüncesi oluşmuş ve bu doğrultuda muhalif gazetecilerin doğrudan hapse atılacağı bir kanun yürürlüğe girmiştir. DP Hükümetinin ikinci döneminde mahkemeler ve hapishaneler, gazetecilerin ikinci adresi olmuştur. Yargılanan, tutuklu ve hapisteki gazeteci, binli sayılara ulaşmıştır. Anadolu'nun her bölgesinde yargılanan veya hapishaneye atılan gazeteciye olan hale gelmiştir. Demokrat partinin son döneminde iş öyle bir hal almıştı ki iletişim araçlarının tamamı, hükümet tarafından denetlenmeye başlanmıştır. Basın özgürlüğü düşüncesi ile başlayan bir siyasi yapı, hapisteki gazeteciler ve iletişim özgürlüğünün kalmadığı bir siyasi yapıya dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Resmi Gazete
TBMM Tutanak Dergisi
TBMM Zabıt Ceridesi
Akşam Gazetesi
Cumhuriyet Gazetesi
Halkçı Gazete
Hürriyet Gazetesi
Milliyet Gazetesi
Tan Gazetesi
Ulus Gazetesi
Vatan Gazetesi
Albayrak, Mustafa (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, Ankara: Phoenix Yayınları.
Çavdar, Tefik (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları.
Demokrat Parti Programı (1946).
Demokrat Parti Tüzük ve Program (1949). (İkinci Büyük Kongrede Kabul Edilmiştir), Ankara: Doğu Matbaası.
İstatistik Göstergeler 1923-2013 (2014). Ankara: TÜİK Yayınları.
Sertel, Zekeriya (2001). *Hatırladıklarım*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
Topuz, Hıfzı (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 2. Basım, İstanbul: Remzi Kitapevi.
Tuncay, Mete (1997). "DP'nin Otoriterlik Denemesi", *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cilt 4, Cem Yayınevi.
Yalman, Ahmet Emin (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1888-1971)*, Pera Yayınevi.
Yuca, İrşad Sami (2016). *Cumhuriyet Döneminde Muş'ta Basın Hayatı (1923-1960)*, *The Journal Of Academic Social Science Studies*, Number: 43, Spring I 2016, p. 201-220.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Deniz, Ö.. (2018). Demokrat Parti Dönemi Tutuklu Gazeteciler Sorunu, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7771>, Number: 70 Autumn I 2018, p. 435-446.